

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta právnická

Bakalářská práce

PRÁVNÍ POSTAVENÍ UČITELŮ 1848 - 1948

Jana Slámová

Plzeň 2012

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta právnická

Katedra veřejné správy

Studijní obor Veřejná správa

Bakalářská práce

PRÁVNÍ POSTAVENÍ UČITELŮ 1848 - 1948

Jana Slámová

Vedoucí práce:

JUDr. et Mgr. Vendulka Valentová

Katedra právních dějin

Fakulta právnická Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň 2012

Prohlášení

Prohlašuji tímto, že jsem tuto práci na téma „Právní postavení učitelů 1848 – 1948“ zpracovala sama pouze s využitím pramenů v práci uvedených.

Plzeň, březen 2012

Rozsah práce je 42 listů

Poděkování

Na tomto místě bych ráda poděkovala JUDr. et Mgr. Vendulce Valentové za cenné připomínky a odborné rady, které mi usnadnily zpracování této práce. Zároveň bych chtěla poděkovat PhDr. Štěpánce Pflegrové z Archivu města Plzně za pomoc a vstřícnost při hledání materiálů souvisejících s tématem mé bakalářské práce.

V Plzni dne 20. 3. 2012

OBSAH

strana

1	ÚVOD	6
2	HISTORICKÝ VÝVOJ ŠKOLSTVÍ.....	7
3	LEGISLATIVNÍ ÚPRAVA ŠKOLSTVÍ V OBDOBÍ 1848 – 1918	9
3.1	Reformy školní soustavy 1848 – 1869	9
3.1.1	Císařské nařízení č. 393/1848 ř.z., kterým byl schválen Nástin organizace gymnázií a reálék v Rakousku	10
3.1.2	Císařské nařízení č. 401/1848 ř.z., provizorní zákon o organizaci akademických úřadů (zákon o univerzitách).....	10
3.1.3	Císařský patent č. 195/1855 ř.z., konkordát, kterým m.j. bylo stanoveno, že obecné školství je podřízeno církevnímu dozoru ...	10
3.1.4	Zákon č. 142/1867 ř.z. , o obecných právech občanů státních v královstvích a zemích v radě říšské zastoupených.....	11
3.1.5	Zákon č. 48/1868 ř.z., jímžto se vydávají základní pravidla o postavení školy k církvi.....	12
3.2	Školská reforma z roku 1869.....	14
3.2.1	Zákon č. 62/1869 ř.z. , kterým se ustanovovala pravidla vyučování ve školách obecných (školský zákon)	14
3.2.2	Nařízení č. 105/1870 ř.z., kterým se ustanovoval školní a vyučovací řád pro národní školy	15
3.2.3	Zákon č. 86/1872 ř.z., o tom, kdo jest povinen opatřovati vyučování náboženství na veřejných školách obecných, středních, též na vzdělávacích učitelských a vésti náklad na toto vyučování	15
3.3	Novela školského zákona č. 53/1883 ř.z.....	16
4	LEGISLATIVNÍ ÚPRAVA ŠKOLSTVÍ V OBDOBÍ 1919 – 1938	19
4.1	Reformy školní soustavy 1919 – 1938	19
4.1.1	Zákon č. 226/1922 Sb. z. a n., jímž se měnily a doplňovaly zákony o školách obecných a občanských.....	20
4.1.2	Zákon 233/1935 Sb. z. a n., kterým bylo upraveno vyučování na školách národních, o docházce do nich a jejich správě.....	20
5	LEGISLATIVNÍ ÚPRAVA ŠKOLSTVÍ V OBDOBÍ 1939 – 1948	21
5.1.1	Zákon č. 95/1948 Sb., o základní úpravě jednotného školství (školský zákon).....	22
6	PRÁVNÍ POSTAVENÍ UČITELŮ V ČESKÝCH ZEMÍCH.....	23
6.1	Hmotné zabezpečení učitelů	23
6.2	Společenské postavení	25
6.3	Vzdělávání učitelů	31
7	PRÁVNÍ POSTAVENÍ ŠKOLSKÉ SPRÁVY.....	34
8	ZÁVĚR.....	36
9	RESUME.....	38
10	SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY A PRAMENŮ	41

1 ÚVOD

Ve své bakalářské práci jsem se pokusila zmapovat historický vývoj školství v českých zemích a právní postavení pedagogů v období 1848 – 1948 v jednotlivých vývojových etapách.

Problematika školství a postavení pedagogů je mi blízká z důvodu mé pracovní profese.

Lze říci, že historický vývoj školství, ale i postavení pedagogů do roku 1848 do dnešní doby prošlo velkými změnami a ze současné situace lze předpokládat, že ještě velkými změnami projde.

„Nejkrásnější reformy musí selhat, jestliže nejsou k dispozici v dostatečném počtu kvalitní učitelé.“

J. PIAGET

Učitelé zastávali a zastávají dodnes v naší společnosti velmi významnou roli. Stávají se spolutvůrci vzdělávacího obsahu a koncepcí vyučování. Základním posláním učitelů je vychovávat a vzdělávat své žáky a jsou zodpovědní za efektivitu vyučování a výsledky vzdělávání. Tato bakalářská práce se zabývá společenským, sociálním, kvalifikačním, ale i hmotným postavením učitelů ve společnosti a vývojem školské problematiky, kterou jsem se pokusila zmapovat za vymezené období.

2 HISTORICKÝ VÝVOJ ŠKOLSTVÍ

Z historického hlediska bylo české školství organizováno jako systém velmi časně. Již po roce 1990 prochází školský systém velkými změnami, jejichž obsahem je decentralizace, deetatizace a diverzifikace systému. (Pouze vysoké školství je organizováno a spravováno odlišně od ostatní školské soustavy.)

Vzdělání se v celé české historii těšilo velké vážnosti a mnohdy ho nabývaly i skupiny obyvatelstva, které v jiných zemích vzdělány nebývaly (husitské ženy v 15. stol., všeobecná gramotnost v 30. letech 20. století převyšuje hodnoty v Evropě obvyklé). Toto se odráželo i v organizaci školského systému: v roce 1348 byla založena univerzita, České vysoké učení technické v roce 1717. V roce 1774 byla uzákoněna povinná školní docházka v délce šesti let, a od roku 1869 již v délce osmi let. Protože značná část české minulosti proběhla v rámci Rakouska, jsou dějiny českého školství na jedné straně s Rakouskem společné, na druhé straně se v nich odrážejí procesy jazykové a národní emancipace.

Základy české školské soustavy s navazujícími stupni byly položeny reformami v roce 1774 a dalších. V snaze upevnit říši a povznést hospodářství je škola podřízena státnímu doзору. Byla vytvořena víceméně souvislá školská soustava, kterou tvořily tři na sebe navazující stupně. Průmyslová revoluce (30. léta 19. stol.), národnostní uvědomování a liberalismus přinesly nové vzdělávací potřeby, které našly svůj odraz ve školském zákonu z roku 1869. Povinná školní docházka byla prodloužena na osm let, garantem řízení škol a výchovy mládeže se stal stát, zřizování a financování škol bylo záležitostí obcí. Církev mohla zřizovat školy pouze za určitých podmínek. Základním typem školy se stala obecná škola osmiletá. Po páté třídě bylo možno navštěvovat tříletou měšťanskou školu (která poskytovala nižší střední vzdělání na vyšší úrovni než škola obecná), popř. školy střední, tj. reálnou školu nebo gymnázium. Po absolvování měšťanky nebo nižšího stupně střední školy bylo možno pokračovat ve studiu na některé střední odborné škole.

Po vzniku Československa v roce 1918 byla potřeba vytvořit jednotnou školskou soustavu a vyrovnat kulturní úroveň ve třech různorodých částech země: v českých zemích, na Slovensku a na Zakarpatské Ukrajině. To bylo řešeno vydáním spousty zákonodárných aktů v letech 1919–1923. Nejvýznamnějších

z nich byl tzv. malý školský zákon z června 1922. Struktura českého školství jím zůstala nedotčena, podařilo se ji rozšířit na Slovensko, nikoli však na Zakarpatskou Ukrajinu.

Síť vysokých škol byla národnostně reorganizována a značně rozšířena. Za studium se zde platilo, přičemž existovaly významné úlevy pro nemajetné. Po německé okupaci v roce 1939 byly vysoké školy uzavřeny a znovu otevřeny až v roce 1945.

Poválečný vývoj organizace školství byl určen politickým převratem v únoru 1948. Zákonem o základní úpravě jednotného školství z dubna 1948 byly školy bez výjimky zestátněny a byl zcela vyloučen vliv církve. Základní školní vzdělání bylo povinné, jednotné a bezplatné v délce 9 let. Dále zákonem bylo ustanoveno i podpůrné vyučování, které bylo určeno pro reálné fungování školy pro děti ze znevýhodněného prostředí. Zároveň v tomto zákoně bylo zakotveno nepovinné vyučování, které nabízelo žákům volnočasové aktivity a tím plnilo funkci sociální. Základnímu vzdělávání předcházela nepovinná škola mateřská. Po základním vzdělání, které se členilo na 1. a 2. stupeň, následovaly školy "třetího stupně" – gymnázia a školy odborné – a dále školy vysoké.¹

¹ Organizace vzdělávací soustavy České republiky, 2009-2010, s. 20 – 22 (dostupná 27. 2. 2012 na http://eacea.ec.europa.eu/education/eurydice/documents/eurybase/reports/CZ_CS.pdf)

3 LEGISLATIVNÍ ÚPRAVA ŠKOLSTVÍ V OBDOBÍ 1848 – 1918

3.1 Reformy školní soustavy 1848 – 1869

V poslední třetině osmnáctého století byla vytvořena v českých zemích školská soustava. Školské reformy Marie Terezie a správa školství za vlády Josefa II. jednoznačně představovaly posílení role státu oproti církvi, přestože se církev výrazným způsobem snažila uplatnit dozor nad vyučovacími schématy.

Na přelomu devatenáctého století boj mezi církví a státní mocí ve školské oblasti v českých zemích sílil, ale přesto můžeme považovat devatenácté století pro oblast školství za stabilizační. Stoupal počet dětí, které začaly chodit do školy, čímž docházelo k většímu rozšíření vzdělanosti a úbytku analfabetů. V roce 1848 se očekávaly velké školské změny na všech stupních vzdělávání, došlo však pouze k částečným na úrovni středního vzdělávání.²

Rok 1848 byl rokem revolučním, rokem změn zasahujících všechny vrstvy obyvatel. Byla vyhlášena konstituce, dubnová ústava, odstraněno poddanství, byla ustanovena nová soustava správních orgánů a rozvíjela se také samospráva. Změny se projeví i v oblasti školství. Byla rozpuštěna dvorská studijní komise a nahrazena císařským rozhodnutím ze dne 23. března 1848 Ministerstvem veřejného vyučování se sídlem ve Vídni. V červenci téhož roku bylo toto ministerstvo přejmenováno na Ministerstvo kultu a vyučování. Tento název zůstal zachován až do roku 1918.³ Prvním ministrem školství v rakouském císařství se stal Franz von Sommaruga (26. 3. 1848 – 18. 7. 1848), poté jej následovali další čtyři: Anton von Doblhoff-Dier (18. 7. 1848 – 11. 10. 1848), hr. Franz Stadion (22. 11. 1848 – 17. 5. 1849), Ferdinand von Thinnfeld (od 17. 5. 1849, provizorně), hr. Leo Thun-Hohenstein (28. 7. 1849 – 20. 10. 1860, kdy agenda přešla do kompetence státního ministra). Hlavním úkolem nového ministerstva bylo provést zásadní reformu školství. Největší kritikou procházela profesní příprava učitelů, vybavení škol, podpora mateřského jazyka a potřeby zavedení škol zaměřených na technické vzdělávání studentů s ohledem na rozvíjející se průmysl. Z důvodu výše popsaných potřeb byla vytvořena při ministerstvu

² Kasperová, D., Kasper, T., Dějiny pedagogiky, Grada 2008, s. 95

³ Kopáč, J., Dějiny české školy a pedagogiky v letech 1867 - 1914, Brno 1968, s. 25

školská komise, jejímž předsedou v letech 1848 – 1849 se stal rakouský filosof Franz Exner. Tato komise měla vytvořit novou koncepci a reorganizovat současný školský systém.

3.1.1 Císařské nařízení č. 393/1848 ř.z., kterým byl schválen Nástin organizace gymnázií a reálék v Rakousku

V roce 1848 byl zpracován a předložen ke schválení návrh organizace středního školství, který byl vyhlášen císařským nařízením č. 393/1848 ř.z., kterým byl schválen Nástin organizace gymnázií a reálék v Rakousku. Tímto zřízením byla zakládána osmiletá gymnázia (k dosavadnímu šestiletému přibyly dva roky filosofické přípravy) a jako další typ střední školy byly zřízeny šestileté reálky, které byly zaměřeny především na technické vzdělávání.⁴

Vyhlášené reformy se týkaly pouze středního školství, u základního (národního) školství přetrvával stav vytvořený tereziánskými reformami.

3.1.2 Císařské nařízení č. 401/1848 ř.z., provizorní zákon o organizaci akademických úřadů (zákon o univerzitách)

Vysoké školství prošlo reformou císařským nařízením č. 401/1848 ř. z., ze dne 27. září 1849, kterým byl schválen provizorní zákon o organizaci akademických úřadů (zákon o univerzitách). Tímto nařízením byly budovány univerzity jako samostatné jednotky s akademickou svobodou a právem na svobodné učení.

V období tzv. bachovského absolutismu (1848 – 1859) nedošlo k žádným zásadním změnám ve věci školských reform, ovšem u správy, řízení a dohledu nad školami došlo ke změně - opět ji začala vykonávat církev.

3.1.3 Císařský patent č. 195/1855 ř.z., konkordát, kterým m.j. bylo stanoveno, že obecné školství je podřízeno církevnímu dozoru

V roce 1855 byla uzavřena smlouva mezi rakouským státem a Vatikánem z 18. srpna 1855 tzv. konkordát, který upravoval vztahy rakouského státu a církve. Tento konkordát byl vyhlášen císařským patentem č. 195/1855 ř.z. pro celý rakouský stát.

Podle tohoto konkordátu měla katolická církev v oblasti školství

⁴ *Kopáč, J.*, Dějiny české školy a pedagogiky v letech 1867 - 1914, Brno 1968, s. 26 - 27

"...podle čl. 5 právo katolické výchovy mládeže na všech školách a zároveň dozírací pravomoc biskupů nad obsahem jednotlivých vyučovacích předmětů.

Podle čl. 8 byli k vyučování na středních školách a na gymnáziích připuštěni jen katolíci. Dozor nad učiteli národních škol měli zaručovat inspektoři jmenovaní císařem na návrh biskupů."⁵

Církev tak schvalovala učebnice, školní osnovy. Vyučovací předměty určovala tak, aby byly plně v souladu s katolickou naukou, rozhodovala o personálním obsazení škol.

Konkordát byl doplněn tajnou úmluvou mezi rakouským státem a Vatikánem, podle níž se rakouský stát zavazoval, že ani v budoucnu nebude měnit zákony, týkající se školského práva.⁶

Nová situace nastává díky sérii negativních událostí – porážka ve válce s Pruskem a Itálií (1859), vyrovnání s Maďary – dualismus, finanční krize. Nejdříve císař v roce 1859 odvolává ministra vnitra Alexandra Bacha. Poté nastává období liberalizace, kdy se rakouské císařství snaží znovu nastolit základy moderního státu.

3.1.4 Zákon č. 142/1867 ř.z. , o obecných právech občanů státních v královstvích a zemích v radě říšské zastoupených

Výsledkem je vydání předlitavské tzv. prosincové ústavy z roku 1867, kterou se stát znovu aktivně ujímá vedení ve školské oblasti:

„Čl 17 – 19 zákona č. 142/1867 ř.z. ze dne 21. prosince 1867 o obecných právech občanů státních v královstvích a zemích v radě říšské zastoupených

Článek 17

Věda a učení vědecké jest svobodné.

Každý občan státní má právo, ústavy vyučovací a vychovací zřizovati a na nich vyučovati, když dle zákona prokáže, že jest k tomu způsobilý.

Vyučování domácí není tímto způsobem obmezeno.

O vyučování náboženství ve školách přísluší péči míti církvi neb společnosti náboženské, již se dotýče.

Státu náleží v příčině veškerého vyučování vychovatelství právo nejvyššího řízení a dozorství.

⁵ Malý, K. a kol., Dějiny Českého a Československého práva do roku 1945, 2003, s. 276

⁶ Kopáč, J., Dějiny české školy a pedagogiky v letech 1867 - 1914, Brno 1968, s. 11

Článek 18

Každý má toho vůli, vyvoliti si své povolání a vzdělati se k němu, jak a kde mu libo.

Článek 19

Všichni národové v státě mají rovné právo, a každý národ má neporušitelné právo, chovati a vzdělávati národnost a řeč svou.

Rovné právo všech v zemích obvyklých řečí ve škole, úřadě a v životě veřejném od státu se uznává.

V zemích, v kterýchž bydlí několik národů, zřízena budť veřejná učiliště tím způsobem, by se každému národu dostalo náležitých prostředků, vzdělati se ve své řeči, aniž by byl kdo nucen, učiti se druhému jazyku zemskému.⁷

3.1.5 Zákon č. 48/1868 ř.z., jímžto se vydávají základní pravidla o postavení školy k církvi

V říjnu 1867 předložil poslanec Dr. Eduard Herbst k projednání poslanecké sněmovně Říšské rady návrh, aby zásady o emancipaci školy od církve, vyjádřené v ústavě, byly vydány v samostatném zákoně. Stát se podle něj nemůže vzdát nezadatelného práva na svobodu vyučování. Dalo by se říci, že tímto zákonem byl zrušen konkordát z roku 1855. (Výslovně byl ovšem odvolán císařem až roku 1870). Tento návrh byl schválen a byl vyhlášen císařem dne 25. května 1868 jako zákon č. 48/1868 ř.z., jímžto se vydávají základní pravidla o postavení školy k církvi :

„Čl 1-9 zákona č. 48/1868 ř.z. ze dne 25. května 1868 jímžto se vydávají základní pravidla o postavení školy k církvi

§ 1

Nejvyšší řízení veškerého vyučování a vychovávání a dohlížení k němu přísluší státu a vykonáváno bude orgány zákonem k tomu ustanovenými.

§ 2

Bez újmy tohoto práva dohlédacího zůstaveno jest každé církvi nebo společnosti náboženské, aby opatrovala a řídila vyučování a cvičení v náboženství

⁷ Čl 17 – 19 zákona č. 142/1867 ř.z. ze dne 25. května 1868 o obecných právech občanů státních v královstvích a zemích v radě říšské zastoupených

rozličných vyznavačů víry ve školách obecných a středních a aby k obojímu dohled měla.

Na vyučování v jiných předmětech v těchto školách církev neb společnost náboženská žádného působení nemá.

§ 3

Škol a ústavů výchovacích, od státu od některé země neb obce zcela neb z části zřízených nebo chovaných, užívati mohou všichni občané státní, nehledíc k vyznání víry.

§ 4

Každá církev nebo společnost náboženská má toho vůli, zřizovati a chovati ze svých důchodů školy k vyučování mládeže jistého vyznání víry.

Takové školy a ústavy jsou však poddány zákonům o vyučování vydaným a mohou žádati, aby jim byla přiřknuta práva veřejného učiliště jen tehda, když učiní dosti všem výminkám, k nabytí takových práv v zákoně ustanoveným.

.

.

§ 9

Stát vykonává nejvyšší správu a dohled k veškerému vyučování a vychovávání skrze ministerium vyučování.

.

.

§ 13

Zákonodárstvím zemským ustanoví se šíře, jak bude složena a zřízena školní rada zemská, okresní a místní, týmž zákonodárstvím vyměří se obapolné meze působnosti těchto rad školních, a ustanoví se zevrubněji, kterak působnost posavadních školních úřadů duchovních a světských přejíti má na školní radu zemskou, okresní a místní.

Taktéž ustanoví se zákonem zemským, zdali a pokud se mají výjimkou vzíti také vyslaní obcí znamenitějších do školní rady zemské.

Ve Vídni, dne 25. května 1868.

František Josef m. p.
Auersperg m. p.
Hasner v. r.⁸

⁸ Čl 1-9 zákona č. 48/1868 ř.z. ze dne 25. května 1868 jímžto se vydávají základní pravidla o postavení školy

3.2 Školská reforma z roku 1869

3.2.1 Zákon č. 62/1869 ř.z. , kterým se ustanovovala pravidla vyučování ve školách obecných (školský zákon)

V květnu 1869 přijímá říšská rada tzv. říšský zákon, vypracovaný ministrem Leopoldem Hasnerem – zákon č. 62/1869 ř. z., ze dne 14. května 1869, kterým se ustanovovala pravidla vyučování ve školách obecných (školský zákon). Tento zákon výrazně mění vnější organizační strukturu školství v českých zemích - zavedením školy obecné, měšťanské a učitelského vzdělávání v liberálním duchu, zavádí také nové předměty. Je v něm zakotvena povinná osmiletá školní docházka, vymezuje nová pravidla ekonomického a sociálního zabezpečení učitelů. Tento zákon deklaroval svobodu vědy a vyučování, prohlašoval všechny hlavní jazyky za rovnoprávné (v českých zemích češtinu a němčinu). Administrativně dával vzniknout zemským, okresním a místním školským radám. Výuku náboženství zajišťovaly církve, státu náležel vrchní dozor. Zákon upravoval i sociální postavení učitelů – vyplácení služného, učitelky – absolventky ženských učitelských ústavů – nesměly po provdání učit (tzv. učitelský celibát zrušený až po vzniku samostatného československého státu 1919).

Tento zákon také připouštěl zavedení zařízení pro předškolní vzdělávání.

Zákon má 78 paragrafů a je rozdělen do tří částí, ve kterých pojednává o školách veřejných a soukromých. Veřejné školy mohli navštěvovat všichni bez rozdílu náboženského vyznání a byly rozděleny na školy obecné a měšťanské. Školní docházka tedy byla osmiletá a to osm let na měšťanské škole, nebo osm let na obecné škole, nebo pětiletým studiem na obecné škole a poté tříletým studiem na měšťanské škole. Zákon v této části také upravoval obsah výuky na každé z těchto škol. Zároveň v tomto zákoně bylo uloženo plnění povinné školní docházky a to od dokončených 6-ti let do dokončeného 14-tého roku věku dítěte. V dalších ustanoveních jsou řešeny učební plány, které stanovoval ministr kultu a vyučování. Také zde byl řešen počet žáků ve třídě a to počtem 80 žáků na jednoho učitele ve třídě. V této první části bylo také stanoveno financování školy o které se měla prioritně starat obec. Je zde také upraveno vzdělávání učitelů - zřizování učitelských ústavů (přijetí do učitelského ústavu vyžadovalo, aby

uchazeč měl nejméně 15 let, byl tělesně způsobilý, mravně zachovalý a měl náležité přípravné vzdělání, což prokazoval písemnou zkouškou. Zvláštní zřetel byl brán na hudební vzdělání).⁹ Učitelské ústavy byly financovány 100% ze státního rozpočtu. Ve třetí části jsou uvedena závěrečná a přechodná ustanovení.¹⁰ Hasnerův zákon platil do 1. září 1948, kdy byl zrušen. Platil tedy sedmdesát devět let.

3.2.2 Nařízení č. 105/1870 ř.z., kterým se ustanovoval školní a vyučovací řád pro národní školy

V roce 1870 vydal ministr kultu a vyučování Karel Stremayr nařízení k provedení říšského zákona č. 105/1870 ř.z., ze dne 20. srpna 1870, kterým ustanovoval školní a vyučovací řád pro národní školy. Tento školní řád obsahoval předpisy, které upravovaly školní docházku, propouštění ze školy, dobu vyučování, školní tresty, povinnosti učitelů aj.

3.2.3 Zákon č. 86/1872 ř.z., o tom, kdo jest povinen opatřovati vyučování náboženství na veřejných školách obecných, středních, též na vzdělavatelných učitelských a vésti náklad na toto vyučování

Zákon č. 86/1872 ř.z., ze dne 20. června 1872 o tom, kdo jest povinen opatřovati vyučování náboženství na veřejných školách obecných, středních, též na vzdělavatelných učitelských a vésti náklad na toto vyučování byl doplňujícím zákonem k říšskému školskému zákonu a řešil detailně některé problémy, které se vyskytly od schválení školského zákona. Jednou z klíčových oblastí, kterou tento zákon upravoval, bylo financování škol. Velkým problémem, se kterým se nepočítalo, byl velký nedostatek učitelů. Z tohoto důvodu byla zkrácena výuka budoucích pedagogů a to ze čtyř let na tři roky. (Tato situace se stabilizovala až kolem roku 1880, kdy se poptávka vyrovnala nabídce.)¹¹

⁹ *Morkes, F.*, Učitelé a školy v proměnách času, Plzeň 1999, s. 24 - 25

¹⁰ *Kopáč, J.*, Dějiny české školy a pedagogiky v letech 1867 - 1914, Brno 1968, s. 15 - 20

¹¹ *tamtéž*, s. 25

3.3 Novela školského zákona č. 53/1883 ř.z.

V této době procházela naše země velkou urbanizací díky průmyslové revoluci a novým pracovním příležitostem a s tím spojeným rozvojem služeb. Velký rozvoj vystřídala hospodářská krize, která se odrazila ve všech odvětvích (velká nezaměstnanost, nárůst cen, pokles výroby, velké problémy v zemědělství...).

Na základě těchto negativních hospodářských procesů a ekonomické situace bylo pro oblast školství navrhováno opětovné zkrácení povinné školní docházky na šest let, aby se zejména starší děti mohly podílet na rodinném hospodaření. Tento požadavek byl prezentován jednak jako požadavek rodičů a za další měl pomoci provozovatelům škol, kteří nemuseli stavět další školy a platit další pedagogy. Zároveň se zde projevil také požadavek církve na zvýšení počtu hodin výuky náboženství, čímž by došlo k omezení výuky pedagogiky a opětovnému posílení vlivu církve v této oblasti.

Proti navrhovaným změnám se ostře postavily učitelské organizace na našem území, které měly podporu také v politickém zastoupení.

Výsledkem toho bylo schválení novely školského zákona dne 2. května 1883 (pro schválení bylo 170 poslanců, proti 167)¹²

Novela školského zákona č. 53/1883 ř.z., kterým se mění některá ustanovení zákona ze dne 14. května 1869 (Z. Ř. č. 62) přinesla změny oproti školskému zákonu:

- *délka školní docházky*: zůstala od 6 let do 14 let věku dítěte, ale na žádost rodičů nebo jejich zástupce z podstatných příčin šlo ulevit o 2 roky z pravidelné školní docházky (§ 21 novely školského zákona)
- *postavení učitelů*: učitelé museli dokazovat znalost náboženství a byli nuceni povinně vykonávat dozor při náboženských cvičeních (§ 48 novely školského zákona)
- *vzdělávání učitelů*: výrazné omezení výuky pedagogiky ve prospěch „potřebnějších“ předmětů (např. hra na varhany v mužských učitelských ústavech). Zároveň byl v novele zahrnut článek o zvláštních kurzech

¹² *Morkes, F.*, Učitelé a školy v proměnách času, Plzeň 1999, s. 32

učebních místo zvláštních kurzů učitelských – na univerzitách nebo vysokých školách. (§ 29 a 42 novely školského zákona)¹³

Lze zhodnotit, že tato novela školského zákona jednoznačně znamenala pro rozvoj školství krok zpět.

V roce 1905 ministerský správce a pozdější ministr hr. Richard Bienert (správcem ministerstva od 11.9. 1905 – 1.5. 1906) vydal ministerské nařízení č. 159/1905 ř.z., ze dne 29. září 1905, kterým se vydává definitivní řád školní a vyučovací pro školy obecné a měšťanské. Toto nařízení je členěno na 228 paragrafů.

Od roku 1910 se situace ve školství (národním školství) ještě zhoršila. Rozsáhlá úsporná opatření způsobila, že nedocházelo ke stavbě škol, neposkytovaly se státní dotace, školy byly přeplněné (80 – 100 žáků v jedné třídě nebylo výjimkou).

Postavení středních škol bylo mnohem lepší – byly plně financované státem.

Koncem 19. století tedy u nás byly školy rozděleny na školy veřejné – spravované a udržované státem, obcí, okresem a školy soukromé – udržované a spravované církvemi, spolky a popř. dalšími institucemi.

V této době došlo k průlomům ve vzdělávání dívek. Začaly vznikat soukromé střední školy, které vyučovaly dívky jako důkaz rovnoprávnosti vzdělání. V roce 1890 se Eliška Krásnohorská (1847 – 1926) zasloužila o otevření prvního dívčího gymnázia Minerva. Bylo založeno jako škola soukromá. Jednalo se o první plnohodnotné dívčí gymnázium v Rakousku-Uhersku. Výuka probíhala ve dvou místnostech ve Vojtěšské ulici, které Město Praha poskytlo gymnáziu zdarma. Dále město přispívalo na osvětlení a otop. I přes tuto pomoc se gymnázium potýkalo s finančními problémy, byly organizovány veřejné sbírky a učitelé tohoto gymnázia přes prázdniny nedostávali plat.¹⁴

¹³§ 21, 29, 42 a 48 novely školského zákona č. 53/1883 ř.z., kterým se mění některá ustanovení zákona ze dne 14. května 1869

¹⁴ *Morkes, F.*, Učitelé a školy v proměnách času, Plzeň 1999, s. 35

V roce 1900 byl ministerstvem kultu a vyučování vydán statut, který zřizoval nový typ střední školy pro dívky – šestitřídní dívčí lycea. Vláda tak reagovala na požadavek umožnit dívkám vyšší vzdělání, ovšem stále je izolovala od studia na středních školách.

Od roku 1897 mohly ženy navštěvovat i vysoké školy.¹⁵

Co se týče problematiky středních škol lze zkonstatovat, že střední školy odborné (průmyslové, obchodní, lesnické, zemědělské...) v tomto období dosahovaly vysoké úrovně.

Rozvoji českého školství zejména toho středního odborného pomohla zemská Jubilejní výstava v Praze, na které školám a jejich činnostem byla věnována značná pozornost. České školy na ní představily veřejnosti výsledky prací svých žáků, ale i učební pomůcky a řadu skript a učebnic. Mnohé se prezentovaly i vlastnoručně vyrobenými přístroji. Školská část výstavy byla veřejností přijímaná velmi pozitivně. Tuto část výstavy navštívil také císař František Josef I. a projevil zájem osobně navštívit pražskou průmyslovou školu. Tato návštěva se uskutečnila dne 28. září 1891. Byla to velmi významná událost nejen pro tuto školu, ale pro celé české školství.¹⁶

Ovšem následný rozvoj školství byl přerušena první světovou válkou, která měla negativní dopady na téměř všechna odvětví vč. školství. Školy byly přes zimní měsíce zavírány, byl nedostatek učitelů, vyučování bylo silně omezováno. V roce 1918 dochází k rozpadu rakousko-uherské monarchie a vzniku samostatného Československa. Toto období je důležitým mezníkem pro vývoj všech odvětví.

¹⁵ *Morkes, F.*, Učitelé a školy v proměnách času, Plzeň 1999, s. 36

¹⁶ *tamtéž*, s. 38

4 LEGISLATIVNÍ ÚPRAVA ŠKOLSTVÍ V OBDOBÍ 1919 – 1938

4.1 Reformy školní soustavy 1919 – 1938

Vznik nového československého státu znamenal další vývoj legislativní úpravy školství. Po vzniku československého státu byla přijata 28. října 1918 tzv. recepční norma, která umožňovala převzít republice celý právní řád a systém Rakousko-Uherska. V nově vzniklém státě nevzniklo právní vakuum, vznikl zde prostor pro postupné vytváření školské legislativy.

Jedním z prvních přijatých zákonů (2/1918 Sb.) se zřizovaly nejvyšší správní úřady státu a byl zřízen také úřad pro správu vyučování, který se již 18. listopadu 1918 změnil na Ministerstvo školství a národní osvěty. V čele tohoto ministerstva stál Gustav Habrman (14. 11. 1918 – 15. 9. 1920).

V tomto období se stát snažil primárně řešit otázky národního školství, modernizovat jej, zřizovat nové školy a školská zařízení, upravit postavení církví ve školství, vymezit postavení učitelů. Také se zabýval zrovnoprávněním postavení žen – učitelek. Toto byly zásadní úkoly, ale také bylo potřeba modernizovat školství po stránce vyučovací – obsahové.

Po celé období předmnichovské republiky byl zaveden vyučovací státní jazyk československý a na středních školách k němu přibyl ještě povinný druhý jazyk - německý.¹⁷

Na našem území již před rokem 1918 vznikaly české menšinové školy například v pohraničí. Cílem legislativy po roce 1918 bylo také zlepšit postavení těchto škol a jejich učitelů, neboť menšinové školství se potýkalo s řadou problémů nejen ekonomických, ale i v oblasti personálního obsazení. Nejklíčovějšími dokumenty, které se týkaly školské reformy z tohoto období byly:

¹⁷ *Morkes, F.*, Učitelé a školy v proměnách času, Plzeň 1999, s. 41 - 42

4.1.1 Zákon č. 226/1922 Sb. z. a n., jímž se měnily a doplňovaly zákony o školách obecných a občanských

Tento zákon ze dne 13. července 1922 se nazýval „*Malým školským zákonem*“. Základem zákona byla unifikace otázek elementárního školství. Jeho snahou bylo na území státu tj. na území Čech, Moravy, Slovenska a Podkarpatské Rusi srovnat propastné rozdíly mezi školami. Tento zákon neřešil organizaci školství. Snížil maximální počet dětí na 70 ve třídě a také uznal rovnost učitelů a učitelek.¹⁸

4.1.2 Zákon 233/1935 Sb. z. a n., kterým bylo upraveno vyučování na školách národních, o docházce do nich a jejich správě

Tímto zákonem ze dne 20. prosince 1935 byly upraveny otázky měšťanských škol.

Vysoké školství bylo v tomto období také hojně legislativně upravováno. V roce 1919 byla rehabilitována Univerzita Karlova (zákon č. 135/1920 Sb. z. a n.), zřízena druhá část university v Brně (zákon č. 50/1919 Sb. z. a n.) a také v Bratislavě (zákon č. 375/1919 Sb. z. a n.).

Postavení vysokoškolských učitelů bylo řešeno zákonem č. 9/1919 Sb. z. a n ze dne 13. února 1919, o služebním poměru učitelů vysokoškolských.

¹⁸ zákon č. 226/1922 Sb. z. a n., jímž se měnily a doplňovaly zákony o školách obecných a občanských

5 LEGISLATIVNÍ ÚPRAVA ŠKOLSTVÍ V OBDOBÍ 1939 – 1948

Vyhlášením Protektorátu Čechy a Morava dne 15. března 1939 byly záležitosti školství původně v kompetenci české vlády, bezvýhradně podřízeny Velkoněmecké říši. Protektorátní Ministerstvo školství a národní osvěty se stalo nástrojem prosazování nacistické germanizační a odnárodňovací politiky v českém školství, která směřovala k jeho postupné likvidaci. V čele ministerstva stál od roku 1942 až do konce války nechvalně proslulý představitel kolaborace s nacistickým režimem Emanuel Moravec. Když byly v lednu 1942 z kompetence Ministerstva školství a národní osvěty vyňaty záležitosti týkající se kultury a umění, které přešly nejprve do správy nově vytvořeného Úřadu pro lidovou osvětu (později přeměněného v Ministerstvo lidové osvěty), Emanuel Moravec (19. 1. 1942 – 5. 5. 1945) stanul i v čele tohoto ministerstva. Podstatným zásahem do struktury řízení školství v období Protektorátu Čechy a Morava bylo zrušení zemských školních rad v roce 1942. Dozor nad školami tak převzalo přímo ministerstvo.¹⁹

Dne 17. listopadu 1939 byly uzavřeny všechny vysoké školy. Z důvodů protiněmeckých demonstrací bylo 9 studentů bez soudu popraveno a 1 200 studentů bylo odvezeno do koncentračních táborů. České vysoké školy byly uzavřeny na tři roky.

Okupanti záměrně usilovali o snížení vzdělanosti českého národa a do konce roku 1942 bylo zrušeno téměř 70% středních škol.

Zásadním způsobem byly upraveny a změněny výukové programy všech škol. Němčina se zde stala nejdůležitějším výukovým předmětem. Také byl navýšen počet hodin tělesné výchovy. Veškerá omezující opatření vedla k posílení říšskoněmecké myšlenky. Dokonce bylo zakázáno půjčování knih ze školních knihoven. Ze škol muselo být odstraněno vše, co připomínalo samostatné Československo a historii, kdy český národ stál proti německé říši.

Pro české školství byl vypracován K. H. Frankem program, který v říjnu 1940 schválil Hitler. Mezi nejzásadnější úkoly tohoto programu bylo vymýcení českého dějinného mýtu, a díky postupné likvidaci středního a nižšího školství také likvidace české inteligence omezením vysokého školství na Collegium

¹⁹ KLOČKOVÁ, L. Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy [online]. 2012 [cit. 2012-01-03]. 160 let Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy.

bohemikum v rámci německé univerzity v Praze. Mimo omezování výuky docházelo také k velkému rušení škol a společná výuka (chlapců a děvčat) byla též značně redukována, pro dívky bylo budováno speciální školství, které je mělo připravit na roli ženy – matky v německé říši.

Politický převrat v únoru 1948 určil nový směr poválečného vývoje. Monopolizace a jednotná ideologie se projevil i ve školské legislativě.

Po válce v roce 1945 se Ministerstvo školství a osvěty v čele se Zdeňkem Nejedlým (5. 4. 1945 – 2. 7. 1946) snažilo okamžitě pracovat. Na konci listopadu vydalo přechodné osnovy pro obecné, měšťanské a střední školy. Také došlo k obnově vysokého školství.

5.1.1 Zákon č. 95/1948 Sb., o základní úpravě jednotného školství (školský zákon)

Podle tohoto zákona ze dne 21. dubna 1948 byly zrušeny soukromé školy bez výjimky a fungovala pouze síť státních škol. Nutno podotknout, že se jednalo o bezplatné školství všech stupňů. Na jednu stranu měl tento zákon představovat moderní reformu, na straně druhé šlo ovšem o diktaturu jedné politické moci, které náleželo zřizování, řízení i kontrola škol.

6 PRÁVNÍ POSTAVENÍ UČITELŮ V ČESKÝCH ZEMÍCH

6.1 Hmotné zabezpečení učitelů

Ve 2. polovině 19. století navazovalo hmotné zabezpečení na tereziánské a josefínské reformy. Špatným materiálním postavením se zabýval i Karel Havlíček Borovský, který vystupoval nejen proti materiálnímu zabezpečení, ale také vyjadřoval nespokojenost s nedostatečným vzděláním učitelů. Požadoval, aby učitelé měli vysokoškolské tzv. akademické vzdělání.

V souvislosti s vydáním zákona č. 62/1869 ř.z., *kterým se ustanovovala pravidla vyučování ve školách obecných (školský zákon)* se dostalo učitelům v obecných školách jistoty, aby plat od obce byl v takové výši, aby na místní poměry uživil svou rodinu (§ 55). Podle tohoto zákona měl ředitel školy právo na byt složený ze dvou pokojů a míst vedlejších a učitelé měli právo ke svobodnému bytu. (§ 28) Výše platů stagnovala, měla být upravována následným zákonodárstvím, ale vzhledem k tomu, že monarchie měla trvalé ekonomické a jiné problémy, k žádné legislativní úpravě platů učitelů nedošlo.

Až v roce 1875 byl zaveden zemským zákonodárstvím platový systém pro učitele, v němž bylo zrušeno naturální plnění mzdy a dále již učitelé nesměli za úplatu dávat hodiny ani vykonávat kostelnické služby. Plat byl vyplácen pouze v penězích a jeho výše byla rozdělena podle velikosti obce, ve které učitel působil, do čtyř velikostních skupin. Nový platový systém zaváděl i pravidelné, automatické zvyšování platu „tzv. kvinkvenálky“ – každých pět let o 10%.²⁰

Vedle základního platu bylo možné vyplácet učitelům obecní příplatek, aby si obec dobrého učitele v místě udržela.

Další změna v odměňování učitelů nastala po novele platových předpisů v roce 1903 (zákon č. 26/1903 ř. z., *o právních poměrech učitelstva ze dne 27. ledna 1903* a zemský zákon o platové úpravě ze dne 5. listopadu 1903).

Došlo k zrovnoprávnění práce učitelů a učitelek. Do této doby ženy učitelky pobíraly pouze 80% platu svých mužských kolegů. Ovšem na druhou stranu tyto předpisy zavedly pro učitelky literárních předmětů celibát.²¹

²⁰ Zákon č. 86/1875 ř. z., ze dne 19. prosince 1875, kterým se zřizovaly právní svazky učitelstva veřejných škol národních v království českém

²¹ *Morkes, F.*, Učitelé a školy v proměnách času, Plzeň 1999, s. 37

Tento zákon také upravoval (rušil) odměňování podle velikosti obce, ale určil tři kategorie, podle nichž byli učitelé placeni. Zároveň byli učitelé rozděleni do jedenácti platových tříd. Výpomocní učitelé pobírali 70% platu učitele II. třídy. Zákon dále upravoval služné, odměny, výsluhu (penzi) a zabezpečení vdov a sirotků po učitelích.

Výsluha (penze) byla řešena samostatně zákonem č. 74/1896 ř. z. , *ze dne 14. května 1896, o zaopatření civilních úředníků státních (učitelů státních), pak sluhů tak i vdov a sirotků.*

Na penzi měl učitel nárok v 70ti letech roku věku z povinnosti úřadu a její výše se rovnala 100% platu vč. všech příplatků, nebo po odpracování 35 let ve školství a dosažení 60ti let roku věku.²²

U učitelů středních škol byly platy upraveny zákonem č. 173/1898 ř. z., *ze dne 19. září 1898, kterým se upravovaly platy učitelstva při středních školách, státem vydržovaných.* Podle něj měl středoškolský učitel nárok za každých pět let na zvýšení služného.

Platy učitelů národních škol byly mnohem nižší než v ostatních zemích. Pro příklad: roční plat učitele obecné školy byl 2.800,- K, na Moravě 3.000,- K, v Korutanech 3.200,- K, v Solnohradsku 3 230,- K, ve Vorarlbersku 4.000,- K a ve Vídni 4.800,- K.²³

16. února 1919 byl přijat zákon č. 274/1919 Sb. z. a n., *o úpravě služebních příjmů a výslužného učitelstva na veřejných školách obecných a občanských (měštanských).* Tento zákon srovnával platy učitelů se státními zaměstnanci. Zároveň podle tohoto zákona měli nárok na byt. Zákon stanovoval, že výplata bude prováděna vždy první den v měsíci. Na důchod měl učitel nárok pokud dosáhl 60ti let věku, nebo odsloužil 40 let činné služby. Výše penze se stanovovala tak, že po deseti letech služby se započítávalo 40% platu a za každý další rok služby 2,4 % platu.²⁴ Vedle výše platu a penze zákon řešil odměny za neúvazkové hodiny, výslužné a zaopatřovací prostředky.

²² zákonem č. 74/1896 ř. z. , o zaopatření civilních úředníků státních (učitelů státních), pak sluhů tak i vdov a sirotků.

²³ *Kopáč, J., Dějiny české školy a pedagogiky v letech 1867 - 1914, Brno 1968, s. 78*

²⁴ zákon č. 274/1919 Sb. z. a n., *o úpravě služebních příjmů a výslužného učitelstva na veřejných školách obecných a občanských (měštanských).*

Ovšem již v roce 1921 se změnou vlády došlo ke změně příjmů ve státní sféře. Byl vydán zákon č. 495/1921 Sb. z a n., ze dne 21. prosince 1921, *kterým se upravovaly výhody poskytnuté státním a jiným veřejným zaměstnancům z důvodu mimořádných poměrů*. Jednalo se o citelné snížení platů, které bylo odůvodňováno úspornými opatřeními. Dle tohoto zákona učitelé měli přijít o 2.200- K - 6.100,- Kč ročně podle jednotlivých učitelských kategorií.

Díky obrovskému odporu a audienci u prezidenta byla vláda nucena přehodnotit některá ustanovení tohoto zákona a dne 9. dubna 1920 č. 306/1920 Sb. z. a n., kterým byly učitelům zlepšeny některé pracovní podmínky, například jim podle této normy byla přiznána definitivita, přiznání vánočního příplatku – dalšího platu, který byl ve výši 70% průměrného platu (byl vyplácen jen v letech 1930 – 1932).

Následující tabulka nabízí možnost srovnání platů učitelů na obecné škole v Kobylí ve školních letech 1919/1920 a 1926/1927

služební hodnost učitele	školní rok 1919/20	školní rok 1926/27
správce školy	12 695	33 720
definitivní učitel/učitelka	9 744	16 896 nebo 25 356
zatímní učitel/učitelka	5 100	10 824

Zdroj: JAF 283 – Národní (obecná) škola Kobylí, inv. č. 538, kronika školy 1911–1928²⁵

Platová úprava u středoškolských učitelů proběhla na základě zákona č. 103/1926 Sb. z. a n., *o úpravě platových a některých služebních poměrů státních zaměstnanců* velmi obdobně, odlišnosti byly například ve snížení platových tříd z 11 na 9. Také zde bylo stanoveno „činovné“, které u středoškolských učitelů zohledňovalo délku praxe na konkrétní škole.²⁶

Tento zákon platil i pro vysokoškolské pedagogy.

6.2 Společenské postavení

Učitel vždy patřil v obci mezi elitu, jeho společenské postavení bylo vysoké. Byl váženou a uznávanou osobou. Obce se vždy snažily získat kvalitní pedagogy. Na místa pedagogů byly, zvláště ve větších městech, vyhlašovány konkurzy nebo výběrová řízení.

²⁵ Kronika obecné školy 1911 – 1928 Kobylí

²⁶ zákon č. 103/1926 Sb. z. a n., *o úpravě platových a některých služebních poměrů státních zaměstnanců*

Společenské postavení učitelů bylo také řešeno v zákoně č. 62/1869 ř. z., ze dne 14. května 1869, *kterým se ustanovovala pravidla vyučování ve školách obecných (školský zákon)*.

Učitelská služba na veřejných školách byla považována za veřejný úřad. Učitel musel být státním občanem rakouským a s čistým trestním rejstříkem. Učitelé museli na učitelských ústavech složit zkoušku dospělosti a to jak učitelé, tak podučitelé či zatimní učitelé.²⁷

- *Definitivní služba* na obecné škole byla podmíněna složením zkoušky učitelské způsobilosti. Tu mohli uchazeči vykonat po dvou letech praxe na veřejné nebo právem veřejnosti opatřené soukromé škole. Učitelé středních škol mohli tuto zkoušku vykonat po tříleté službě na obecné škole nebo na jiném vyučovacím ústavu. Definitivou získal učitel pro sebe i celou svoji rodinu domovské právo v obci svého ustanovení, měl nárok na penzi a pravidelné zvyšování platu. Nabýval i práva konat vojenskou službu, ale pouze o prázdninách.
- *Zatimní službu* mohl vykonávat jen učitel s požadovanými zkouškami, ale mohl být zařazen jako učitel, nebo i jako podučitel. Zatimní služba jej opravňovala dostávat stejný plat (jako učitel), ale neměl nárok na penzi ani na zvyšování platu.²⁸

Pracovní doba učitelů byla ve školském zákoně z roku 1869 stanovena ve výši 30 hodin týdně, v roce 1904 byla výuková povinnost na měšťanských školách snížena na 23 hodin týdně. Nově učební osnovy z roku 1910 určovaly výukovou povinnost ve výši 20 – 22 hodin týdně pro učitele s praxí delší než 20 let a pro učitele s kratší praxí 20 let byla výuková povinnost 22 – 25 hodin týdně.

Od roku 1894 se do služebních formulářů pro učitele začala uvádět kolonka – politické chování (příslušnost).

Učitelé tak podléhali přísnému státnímu dozoru, který bedlivě sledoval jejich pracovní, ale i mimopracovní aktivity. Byli motivováni odměnami či výpomocí obce, ve které své povolání vykonávali.

²⁷ Zákon č. 62/1869 ř. z., *kterým se ustanovovaly pravidla vyučování ve školách obecných (školský zákon)*

²⁸ *Morkes, F*, Učitelé a školy v proměnách času, Plzeň 1999, s. 24 - 25

„Výrazně se dbalo na to, aby učitel od obce podporovaný nešval proti městskému zastupitelstvu“.²⁹

Pokud se zabýváme společenským postavením učitelů v této době, musíme také zmínit společenské postavení učitelek. V této době bylo velmi nerovné a to ve všech směrech – překážky v získání příslušného vzdělání, platová diskriminace. V roce 1903 se vyrovnaly platy učitelek platům učitelů (do té doby pobíraly za stejnou práci pouze 80% platu učitele). Zrovnoprávnění platů učitelek bylo výjimečné, u jiných odvětví ke zrovnoprávnění platů žen a mužů nedošlo.

Souběžně s platovým vyrovnáním se ale pro učitelky literárních předmětů zavedl celibát. K tomuto opatření vedla úřady snaha, aby i učitelky byly schopny řádně vykonávat svou službu bez všelijakého překážejícího zaměstnání vedlejšího.

Jak se v tomto nařízení píše:

„...vzdá-li se člen učitelstva služby dobrovolně aneb opustí-li ji ve své újmě, pozbude tím práva, aby byl dán na odpočinek. Za dobrovolné vzdání se služby pokládá se také, když se ženská učitelská osoba provdá, aneb když bez svolení školní rady se ožení zatimní učitel, který nemá toliko vysvědčení dospělosti“³⁰

Po roce 1910 (zejména v období světové války) dochází k nárůstu počtu žen – učitelek. Tento vývoj byl zcela logický vzhledem k tomu, že muži včetně učitelů odcházeli bojovat. Počet žen učitelek v té době dosáhl 35%.³¹

V období po vzniku československé republiky byla učitelská služba považována také za veřejný úřad. Školská legislativa se v tomto období snažila řešit problematiku obsazování učitelských míst, odstranit tak dosavadní praxi z monarchie a odstranit do značné míry protekci.

Prvním předpisem, který se zabýval problematikou obsazování učitelských míst byl zákon ze dne 9. dubna 1920 č. 306/1920 Sb. z. a n., kterým se přechodně upravovaly právní svazky učitelstva na veřejných školách obecných a občanských, a jež řešil i problematiku obsazování učitelských míst, kde se v dislokačních otázkách staly rozhodujícím kritériem kvalifikace a délka praxe. Zákon stanovoval pro obsazení učitelských míst vyhlášení konkurzu, který měl být vypsan okresní školskou radou.

²⁹ Morkes, F, Učitelé a školy v proměnách času, Plzeň 1999, s. 37

³⁰ § 51 zákon č. 26/1903 z. z., o právních poměrech učitelstva

³¹ Morkes, F, Učitelé a školy v proměnách času, Plzeň 1999, s. 41

Dne 24. června 1926 vyšel zákon č. 103/1926 Sb. z. a n., *o úpravě platových a služebních poměrů učitelstva obecných a občanských škol (učitelský zákon)*. K provedení tohoto zákona bylo dne 14. září 1928 vydáno vládní nařízení č. 162/1928 Sb. z. a n., *o služebním poměru učitelstva obecných a občanských (měšťanských) škol*. Tyto předpisy upravovaly podmínky obsazování učitelských míst – učitelem mohl být pouze československý státní občan, mravně bezúhonný. Učitelem mohl být i nezletilý, ale s jeho ustavením na místo musel souhlasit jeho zákonný zástupce. Uchazeč o učitelské povolání rovněž potřeboval schválení od příslušného úřadu pro ustanovení definitivního učitele v případě, že by jeho služebním poměrem vstoupil do vztahu podřízenosti nebo nadřízenosti k osobě, s níž byl příbuzný. Pokud uchazeč splňoval veškeré podmínky vyplývající z těchto předpisů, bylo mu dekretem přiděleno místo. Na toto místo musel nastoupit do 14 dnů po přijetí dekretu a musel zde složit služební přísahu a slib, o čemž byl vyhotoven protokol. Služební slib obsahoval formulace o povinnosti zachovávat platné zákony i nařízení a vždy mít na zřeteli především zájmy školy. Zároveň tento zákon stanovoval, že učitel může být přeložen na kterékoliv jiné služební místo.

Učitelé vysokoškolské byli jmenováni prezidentem republiky na základě nové ústavy přijaté dne 29. února 1920, v souladu se zákonem č. 9/1919 Sb. z. a n., *o služebním poměru učitelů vysokoškolských*. Pro učitele byl ovšem problém v době hospodářské krize si místo vůbec sehnat. Mnozí byli pro získání praxe a tím pozdější výhody pro přijetí do škol přijímáni jako čekatelé bez výplaty.

Pracovní doba učitelů byla upravena zákonem č. 104/1926 Sb. z. a n., *o úpravě platových a služebních poměrů učitelstva obecných a občanských škol (učitelský zákon)* a to ve výši 24 hodin týdně na měšťanských školách, 28 hodin týdně na obecných školách.

U profesorů středních škol činil úvazek 21 – 25 hodin týdně.

Právní normy upravovaly i další otázky postavení učitelů. Např. podle vládního nařízení č. 162/1928 Sb. z. a n., *o služebním poměru učitelstva obecných a občanských (měšťanských) škol (služební pragmatika učitelstva národních škol)* byl školní inspektor povinen napsat o každém učiteli, nad kterým vykonával dozor kvalifikační popis a pečlivě v něm zhodnotit, zda je věrný Československé

republiky, zda zachovává její zákony a v tomtéž duchu vychovává mládež. Zda se svému povolání věnuje s náležitým nasazením a zachovává přísnou mlčenlivost ve škole i mimo ni, ale také ve výslužbě. Chová se shodně s požadavky kázně a vyvaruje se všemu, co by mohlo změnit jeho úctu a důvěru vzhledem k jeho profesi. Pakliže inspektor zhodnotil kladně učitele ve všech bodech, ten se nemusel obávat žádné sankce.

Učitel měl dle tohoto zákona nárok na nedělní klid, dovolenou si měl čerpat přednostně v době prázdnin, a pokud překročil šedesát let věku měl právo na trvalý odpočinek – penzi.

Podle tohoto zákona přetrvávala ještě nařízení z dřívější doby a to, že učitel měl povinnost nahlásit svůj sňatek do čtrnácti dnů orgánu služebně přímo nadřízenému. Také mu vznikla povinnost nahlásit vedlejší zaměstnání ve stejné lhůtě přímo nadřízenému orgánu. V tom případě, že některou z těchto povinností zanedbal, hrozilo mu disciplinární řízení a sankce v podobě pořádkových trestů.³²

V období předmnichovského Československa a za 2. světové války se postavení učitele značně změnilo. Nejdříve byli propuštěni Židé, legionáři a poté i komunističtí učitelé.

Změnou také bylo po roce 1940, že učitelé a další státní zaměstnanci museli pokud nechtěli přijít o místo, skládat slib přímo Adolfu Hitlerovi a doložit ještě prohlášení o rodovém původu:

³² Vládní nařízení č. 162/1928 Sb. n. a n., *o služebním poměru učitelstva obecných a občanských (měšťanských) škol (služební pragmatika učitelstva národních škol)*

Bližší údaje o rodovém původu manželky (manžela) prohlašujícího.

I. Rodiče:

Otec:
 Příjmení Kosina
 Křestní (osobní) jméno Jaroslav
 Povolání (zaměstnání) učitel
 Místo, den, měsíc a rok narození Sabruce, dne 14. 11. 1878.
 Místo, den, měsíc a rok úmrtí uv.
 Náboženské vyznání (i dřívější) římsko-katolick.
 Oddán dne _____ v _____

Matka:
 Rodné (dívčí) jméno Šedivá
 Křestní (osobní) jméno Božena
 Místo, den, měsíc a rok narození Hábeš, p. Hájku 74. 9. 11. 1878.
 Místo, den, měsíc a rok úmrtí uv.
 Náboženské vyznání (i dřívější) římsko-katolick.

II. Prarodiče:

Děd se strany otcevy:
 Příjmení Kosina
 Křestní (osobní) jméno Jaroslav
 Povolání (zaměstnání) učitel
 Místo, den, měsíc a rok narození Sabruce, dne 14. 11. 1878.
 Místo, den, měsíc a rok úmrtí uv.
 Náboženské vyznání (i dřívější) římsko-katolick.

Bába se strany otcevy:
 Rodné (dívčí) jméno Zemina
 Křestní (osobní) jméno Božena
 Místo, den, měsíc a rok narození Sabruce, c. 14. 11. 1878.
 Místo, den, měsíc a rok úmrtí uv.
 Náboženské vyznání (i dřívější) římsko-katolick.

Děd se strany matčiny:
 Příjmení Šedivý
 Křestní (osobní) jméno Jaroslav
 Povolání (zaměstnání) učitel
 Místo, den, měsíc a rok narození Hábeš, p. Hájku 74. 3. 11. 1878.
 Místo, den, měsíc a rok úmrtí uv.
 Náboženské vyznání (i dřívější) římsko-katolick.

Bába se strany matčiny:
 Rodné (dívčí) jméno Šedivá
 Křestní (osobní) jméno Božena
 Místo, den, měsíc a rok narození Hábeš, p. Hájku 74. 3. 11. 1878.
 Místo, den, měsíc a rok úmrtí uv.
 Náboženské vyznání (i dřívější) římsko-katolick.

Cy. R. Pallas
 vlastnoručný čitelný podpis prohlašujícího.

Zdroj: <http://rodokmen.zikmund.org/photos/photo43.htm>

Od roku 1941 se rušilo vysokoškolské vzdělávání učitelů, neboť podle Adolfa Hitlera nebylo potřebné. Místo vzdělání bylo v té době zapotřebí, aby všichni státní zaměstnanci včetně učitelů prokázali výbornou znalost němčiny, jinak mohli být propuštěni. Pro přijímací řízení na učitelské ústavy se muselo dokládat potvrzení o arijském původu, ale také rentgenový snímek hlavy.

Od roku 1943 do konce války mnoho učitelů nevykonávalo své povolání, ale bylo totálně nasazeno, nebo bylo odvezeno do koncentračních táborů. Po válce dochází k obnově školské soustavy. Dekretem prezidenta Beneše ze dne 27. října 1945 bylo opět ustanoveno vysokoškolské vzdělávání

6.3 Vzdělávání učitelů

Vzdělávání učitelů má na našem území dlouhou historii, ve které procházelo různými vývojovými směry v souvislosti s různými typy škol.

Již v době tereziánské byl kladen důraz na vzdělávání učitelů. Při školách byly organizovány učitelské kurzy tzv. preparandy. Tyto učitelské kurzy existovaly téměř sto let a postupem doby se upravovaly. Nejdříve byly stanoveny v délce výuky 3 – 6 měsíců. V roce 1948 se ministerským výnosem jejich délka prodloužila na jeden nebo dva roky. Zda se absolvováním tohoto kurzu dostalo budoucímu učiteli vzdělávání potřebného k výkonu tohoto povolání je dozajista otázkou k diskusi. Velkým kritikem těchto kurzů byl také Karel Havlíček Borovský, který ostře reagoval na úroveň učitelů. Jeden ze svých epigramů z roku 1845 věnoval právě preparandě:

„ *PREPARANDA*

*Výklady kantora Doubravy
snadno chápe hned
každý žák, i třeba bez hlavy,
má-li jenom hřbet.“*

Zdroj: <http://texty.citanka.cz/havlicek/ep1-2.html>

Ke změně přípravy učitelů došlo v souvislosti s vydáním školského zákona v roce 1869. Díky tomuto zákonu vznikly nové učitelské ústavy, ve kterých se připravovali učitelé na své budoucí povolání 4 roky. Ovšem důraz byl kladen na praktický charakter vzdělávání, úroveň všeobecného vzdělávání jen málo přesahovala elementární vzdělání. Studium bylo ukončeno složením státní zkoušky dospělosti a neposkytovalo úplnou kvalifikaci. Tu mohl učitel získat po absolvování povinné praxe složením zkoušky učitelské způsobilosti. Vyučování na učitelských ústavech bylo bezplatné.³³

Pro přijetí ke studiu bylo potřeba složit písemnou přijímací zkoušku, která měla prokázat znalosti studenta. Do prvního ročníku mohl být přijat ten, komu bylo více než 15 let, byl zdravý a bezúhonný a měl potřebné vzdělání.³⁴

Zákon také přesně stanovoval učební předměty, které byly ve školském ústavu vyučovány. Jedním z klíčových předmětů bylo náboženství. Ostatní předměty se vyučovaly na úrovni měšťanské školy. K tomu byla vyučována psychologie a pedagogika a hra na hudební nástroj. K úspěšnému ukončení studia musel

³³ Organizace vzdělávací soustavy České republiky, 2009-2010, s. 20 – 22 (dostupná 1. 3. 2012 na http://eacea.ec.europa.eu/education/eurydice/documents/eurybase/reports/CZ_CS.pdf) 224 - 229

³⁴ Zákon č. 62/1869 ř. z., *kterým se ustanovovaly pravidla vyučování ve školách obecných (školský zákon)*

student vykonat závěrečnou zkoušku učitelské způsobilosti, poté se stal řádným učitelem.

V roce 1883 došlo ke změnám ve vzdělávání učitelů, které byly na základě novelizace říšského školského zákona (zákon č. 53/1883, ř. z.). Na základě tohoto zákona byl v roce 1886 upraven statut učitelských ústavů, došlo k podstatnému omezení výuky předmětů. Naproti tomu přibýly předměty jako hra na klavír a zvláštní důraz byl kladen na výuku náboženství.

V této době také byla upravena zkouška učitelské dospělosti pro obecní školy – ta měla trvat čtyři hodiny a skládala se ze dvou částí – písemné a ústní. Mohla být konána nejméně ze dvou, nejvíce z osmi zkušebních předmětů. Počet předmětů, z kolika bude vykonávána určoval prospěch studenta. Zkouška učitelské dospělosti se mohla opakovat bez omezení. V této době se úroveň učitelského vzdělávání vrátila před rok 1848.³⁵

Od konce 19. století usilovali učitelé škol obecných a měšťanských, aby byli vzděláváni na vysokoškolské úrovni. Univerzita a další vysoké školy začaly začala organizovat vzdělávací kurzy.

Po vzniku samostatné Československé republiky se začaly objevovat návrhy na změnu v systému přípravy učitelů. Jedna část odborné veřejnosti chtěla zachovat systém do té doby fungující tj. ponechání učitelských ústavů, druhá část odborné veřejnosti navrhovala vzdělávání národních škol přesunout na univerzitu a třetí skupina trvala na vysokoškolském vzdělávání učitelů, ale na speciálně zřízených vysokých školách, např. pedagogických akademiích nebo pedagogických fakultách.

Ministerstvo školství a národní osvěty se přiklánělo k vytvoření učitelských akademií, aby všichni učitelé měli vysokoškolské vzdělání, ale tyto akademie měly být pouze dvouleté. Tento záměr ovšem nikdy nebyl realizován, učitelé byli připravováni na svá povolání jako doposud na středoškolských učitelských ústavech, úroveň učitelské přípravy se postupně zvyšovala. Příprava na učitelských ústavech byla jako dosud bezplatná. Částečně byla omezena výuka náboženství a posílena výuka mateřského jazyka, pedagogiky a psychologie.

Vzhledem k tomu, že k vytvoření učitelské akademie nedošlo, učitelé se sami rozhodli řešit situaci. V roce 1921 přistoupili k založení soukromé školy – Škola vysokých studií pedagogických, která poskytovala možnost dálkového studia

³⁵ *Kopáč, J., Dějiny české školy a pedagogiky v letech 1867 - 1914, Brno 1968, s. 42*

pro přípravu učitelů i při zaměstnání. Tato škola byla založena v Praze, později i v Brně. Studium na těchto školách si učitelé hradili.³⁶

V roce 1931 byly pro přípravu učitelů zřízeny pedagogické akademie, které doplňovaly již existující systém učitelských ústavů. V té době jich bylo na našem území šedesát. Pedagogické akademie vznikly v Praze, Brně a Bratislavě. V učitelských ústavech trvalo studium čtyři roky, na pedagogických akademiích pouze jeden rok. Na pedagogickou akademii byl přijat uchazeč starší 18 let, s maturitním vysvědčením z některé střední školy. Pedagogické akademie byly koedukované, počet přijímaných chlapců a dívek měl být stejný. Absolventi ukončovali studium maturitní zkouškou s pedagogickým zaměřením.

V praxi pak byli zařazeni jako učitelé na obecných školách v tzv. čekatelské službě. Po dvacetiměsíční praxi v rámci čekatelské služby se mohli přihlásit ke zkoušce učitelské způsobilosti, která byla potřebná k jejich ustanovení pro definitivní službu. Na zkoušku učitelské způsobilosti pro měšťanské školy se mohli přihlásit učitelé až po tříleté praxi.³⁷

Vládním nařízením z roku 1941 byla změněna organizace učitelských ústavů. Ústavy se spojily s internáty a studium bylo prodlouženo na pět let. Studenti v této době dostávali k ubytování také stravu a kapesné zadarmo.

V tomto roce také byli přeškolení učitelé dějepisu, což mělo zajistit výklad historických souvislostí s patřičným (říšskoněmeckým) úhlem pohledu. Ovšem již v prosinci 1941 byl odstraněn dějepis z výuky zcela, otázky historie se musely vypustit také z vlastivědy a místo těchto hodin byl vyučován německý jazyk a tělocvik.³⁸

Po válce dochází k obnově školské soustavy. Dekretem prezidenta Beneše ze dne 27. října 1945 bylo opět ustanoveno vysokoškolské vzdělávání. S tím souvisí zákon č. 100/1946 Sb. ze dne 9. dubna 1946, *kterým byly zřízeny pedagogické fakulty při všech vysokých školách*. V témže roce byl vydán Prozatímní studijní řád a výnosem ministra bylo umožněno, aby si na pedagogických fakultách své vzdělání doplnili i učitelé vykonávající toto povolání.³⁹

³⁶ Organizace vzdělávací soustavy České republiky, 2009-2010, s. 20 – 22 (dostupná 1. 3. 2012 na http://eacea.ec.europa.eu/education/eurydice/documents/eurybase/reports/CZ_CS.pdf) 229,238

³⁷ *Morkes, F*, Učitelé a školy v proměnách času, Plzeň 1999, s. 51

³⁸ *tamtéž*, s. 53

³⁹ *tamtéž*, s. 55

7 PRÁVNÍ POSTAVENÍ ŠKOLSKÉ SPRÁVY

Historie školní inspekce jako jednotného systému státního dozoru na školách (oproti dozoru církevnímu) je datována s přijetím zákona č. 62/1869 ř. z., ze dne 14. května 1869, *kterým se ustanovovala pravidla vyučování ve školách obecných (školský zákon)*. Do doby přijetí tohoto zákona existovala Dvorská studijní komise, která byla založena již v roce 1759 a jejím hlavním úkolem bylo spravovat a řídit jednotně rakouský školský systém a zabývat se jeho zdokonalováním a rozvojem.

Školní inspekce vzniklá po roce 1869 fungovala jako státní dozor. Její organizační členění bylo následující. Hlavním inspekčním orgánem byli okresní školní inspektoři s funkcí kontrolní, poradní a iniciativní. Jim nadřizení byli inspektoři zemští. Své úkoly v dozoru nad školami však měly všechny správní orgány.

V souvislosti s reformami školství, které na území Rakousko – Uherska probíhaly, byla přijata nařízení a zákony týkající se úprav školských kontrolních orgánů. Každá obec, která měla školu, musela mít ustanovenu školskou radu (MŠR), která byla volená vždy na tři roky z řad zástupců školy, obce a církve. V případě, že obec byla dvoujazyčná, umožňoval jí zákon zřídit školní radu v obou jazycích. V jednotlivých okresech vznikaly okresní školské rady (OŠR) a pro země Čechy, Moravu a Slezsko byly zřizovány zemské školní rady (ZŠR). Jejich úkolem na všech úrovních byla kontrola dodržování veškeré školské legislativy. Mohly spravovat místní školní nadace a fondy, dohlížely nad hospodařením a nakládáním s majetkem tj. vykonávaly dohled nad výstavbou, přestavbou, ale i provozem školních budov, jejich inventářem a pozemky. Místní školská rada dohlížela také na školní docházku žáků a jejich prospěch. Místní školská rada se scházela zpravidla jedenkrát za měsíc. V místní školní radě zasedali, vedle zástupců příslušné obce (zdůrazňovalo se přitom, že by měli být především z řad rodičů žáků) zástupci všech kategorií učitelů. Stanoveno ovšem bylo, že zástupců obce má být dvakrát tolik než zástupců učitelů. Všichni členové místní školní rady měli volný vstup do vyučování, nesměli však do něho žádným způsobem zasahovat. Členství v radě bylo čestné a bezplatné.

Kontrolní činnost v rámci okresu vykonával okresní školní inspektor, který byl jmenovaný ministrem kultu a vyučování z řad pedagogů.

Zemské školské rady dohlížely na střední školy.

Po vzniku Československa v roce 1918 pokračoval systém školských rad, ale jejich činnost byla doplněna zákonem ze dne 9. dubna 1920 č. 292/1920 Sb., jímž byla veškerá správa školství svěřena ministerstvu školství a národní osvěty.

Školskou správu dále upravovalo nařízení vlády č. 605/1920 Sb., ze dne 6. listopadu 1920, které vycházelo ze zákona č. 292/1920 Sb. V obci se školou měla na starosti školskou správu místní školní rada jako veřejný úřad. Okresní školskou správu vykonávaly i nadále okresní školní rady a v jazykově smíšených okresech mohly být zřízeny dva školní okresy (německý a český), nebo se školy připojovaly k nejbližšímu školnímu okresu téhož jazyka. Obdobně zemské školní rady pro zemi Českou, Moravskou a Slezskou (po roce 1928 Moravskoslezskou). Nově byl zaveden institut újezdní školní rady pro několik školních obcí. Vládní nařízení umožňovalo zřízení místních školních výborů pro oblasti s menšinovými školami. Tyto měly poněkud omezenější pravomoci než vlastní místní školské rady.

Složení místní školní rady se skládalo z předsedy, zástupců školy volených na konferenci učitelstva a zástupců školní obce volených obecními zastupitelstvy. Funkční období bylo oproti předchozí době čtyřleté, náplň činnosti zůstala totožná. Dozor nad činností MŠR vykonávali okresní a zemští inspektoři.

Zákon č. 233/1935 Sb., *kterým bylo upraveno vyučování na školách národních*, zavedl pojem Újezdní školní rada (ÚŠR) jako správní orgán pro školní obec i školní újezd. Školním újezdem se rozuměl souhrn obcí nebo jejich částí připojených k veřejné měšťanské škole, jejíž obvod přesáhl území školní obce. Tato ÚŠR se zřizovala v dotyčné obci místo dosavadní MŠR a členila se do dvou odborů. Pro věci školní obce (pro působnost bývalé MŠR) a pro věci školního újezdu. Oba odbory konaly vlastní schůze a vedle nich se svolávaly ještě schůze plenární, na nichž se rozhodovalo o věcech společných všem školám.

Tato organizace školské správy na našem území vydržela po celé období Československa až do okupace, kdy byla zrušena. Po skončení druhé světové války byla činnost školních rad na krátkou dobu obnovena. Dne 21. 4. 1948 vstoupil v platnost zákon č. 95/1948 Sb., *o základní úpravě jednotného školství*. Přestože nerušil školní rady, přinesl velké změny v organizaci školství. Školní rady zanikly definitivně v roce 1949 po správní reformě.

8 ZÁVĚR

Vývoj a úpravy školské legislativy, ale i právního postavení učitelů v průběhu sledovaných 100 let, tak, jak jsem se je pokusila zachytit ve své práci je velmi rozmanitý. Školská legislativa, stejně jako postavení učitelů, patří k otázkám stále aktuálním.

Školy měly vždy svého zřizovatele nebo zakladatele, vždy je někdo financoval a vždy měly nad sebou nějakou kontrolu. Tyto skutečnosti přetrvávají do současnosti. Z historického hlediska chtěli o škole a učitelích „rozhodovat“ mnozí – církev, stát, politické strany a další subjekty ze zcela logických důvodů. Pokud mohu rozhodovat o škole a učitelích, mám velký vliv na utváření a myšlení vychovávaných generací a tím i možnost jejich ovlivňování. S tímto zásadně nesouhlasil a proti tomu bojoval např. Tomáš Garrigue Masaryk, který zastával názor, že škola musí být nezávislá jak na starostovi, faráři, tak i politické straně. Tuto myšlenku považuji rozhodně za správnou, ale bohužel obtížně realizovatelnou.

Za první reformní období ve školství lze považovat reformy Marie Terezie na konci 18. století, které měly zásadní vliv na vývoj školského systému, ale i na formování učitelské profese. Zřizování a dozor nad školami začal provádět stát. Tuto funkci dříve plnila církev. Také světští učitelé začali nahrazovat učitele kněze. Do výuky se začaly zavádět i další předměty. Do té doby byla výuka zaměřena na čtení, psaní, počty a náboženství. Po revolučním roce 1848 bylo také zásadně reformováno vysoké školství. Školství přestalo být zcela závislé na církvi. Změna nastala v roce 1855, kdy byl vyhlášen konkordát, což byla dohoda mezi císařem a papežem, o úpravě poměrů církve ke školám. Konkordát navrácel církvi pravomoc k dosazování učitelů, řízení škol ve všech směrech. Církvi byla dána pravomoc přípravy učitelů, což znamenalo, že učitelům se na vzdělávacích kurzech dostávalo pouze vědomostí, které využívali dobře ve škole a v kostele.

Výrazné změny ve věci postavení státu a církve ve školství přinesl zákon z roku 1868. Upravil pravomoc církve, posílil pravomoc státu, který tímto zákonem získal nejvyšší dohled nad veškerým školstvím. Na tento zákon navázal říšský zákon z roku 1869, stanovující dohled a řízení škol, který vykonávala zemská školní rada, okresní školní rady a místní školní rady. Tento zákon také vymezoval povinnosti obcí ve vztahu ke školám.

Novela školského zákona z roku 1883 opětovně upevnila postavení církve ve školství. Naproti tomu ministerstvo školství a národní osvěty začalo vydávat normotvorné akty, které nejenže omezily, ale v podstatě zcela vyloučily církve z jakéhokoliv zasahování do školských záležitostí. V této době se učitelé stávají samostatnou profesní skupinou a je kladen vyšší důraz na jejich vzdělávání a přípravu na jejich povolání.

Od roku 1918 tzv. první republiky stát pokračoval ve svém záměru sjednotit vzdělávací soustavu, kladl velký důraz na vzdělávání učitelů, pokusil se sjednotit výukový obsah u jednotlivých typů škol a vytvořit funkční dozor. K dalšímu posílení vlivu státu došlo na přelomu 20. a 30. let, kdy stát pod svou správu převzal i církevní střední školy, které církve nechtěla, nebo z ekonomických důvodů nemohla provozovat. V řadě církevních škol stát přebíral pouze část finančních závazků (např. platy učitelů). V této době se stalo řízení školství jednoznačně státní záležitostí – okresní školní výbory se staly první instancí státní správy a místní školní rady byly nejnižším samosprávným orgánem, který ovlivňoval chod škol v obci – sestavoval rozpočet, rozhodoval o přijímaných žácích, upravoval školní rozvrh. Kontrolu výuky s tím i práce učitelů prováděli okresní a zemští inspektoři. Zemské inspektory jmenoval prezident republiky a okresní inspektory jmenoval ministr vnitra.

V období předmnichovské republiky byla zakázána jakákoliv politická agitace ve všech typech škol a to jak mezi učiteli, tak i mezi žáky. Učitelé museli být loajální vůči státnímu zřízení. Učitel byl považován za výchovný vzor pro žáky a byly na něho kladeny zvýšené požadavky. Povolání učitele bylo bráno jako veřejný úřad. Velkými proměnami v této době také prošel plat učitelů – kritériem pro jeho přidělení bylo dosažené vzdělání a délka praxe.

V době Protektorátu Čechy a Morava byly zavřeny vysoké školy, na obecních a měšťanských školách se vyučovaly pouze vybrané předměty. Hlavním předpokladem pro vykonávání učitelského povolání byl arijský původ.

Od roku 1945 se začaly uskutečňovat reformní kroky školského systému. Posléze naše školství došlo zpět k předválečnému stavu. Sjednotilo se vzdělávání učitelů na všech typech škol.

9 RESUME

The development of educational legislation and also the status of teachers, a sample of 100 years, as I tried to capture in my work, is very varied. School legislation, as well as the status of teachers is one of the still current issues .

Schools have always had their founder or founders, someone has always financed them and always had some control over them and these facts have remained to the present. Historically many subjects- the church, the state, political parties and other entities wanted to make decisions about the school and many teachers for entirely logical reasons. If I can make decisions about the school and teachers, I have a great influence on shaping the thinking and bringing generations up and the possibility to influence them. Fundamentally against was Tomas Garique Masaryk, who argued, that the school must be independent on both the mayor, pastors, and political parties. I think this idea is definitely right, but unfortunately difficult to implement.

In the first period of reforming the educational system the reforms of Maria Theresa in the late 18th century, which had a major impact on the development of the school system, but also the formation of the teachers' profession, can be considered . The state started to establish and supervise schools. Also, secular teachers began to teach instead of priests. The education began to introduce new subjects. Until that time teaching was focused on reading and writing skills, arithmetics and religion. After the revolutionary year of 1848 also the higher education was fundamentally reformed. It was not longer dependant on the church. A change came in 1855 again, when the Concordat, which was an agreement between emperor and pope, was declared. Concordat returned the church authorities the right to appoint teachers and control schools in all directions. Church was given the power to prepare teachers, which meant that teachers in the training courses were given only knowledge used at school and church.

Significant changes regarding the status of church and state in education were brought with an Act of 1868. It weakend the power of the Church, and strengthened the power of the State , which was given supervision of all universities. The Act established the Imperial Act of 1869, which clearly identified the supervision and management of schools. The Earth school board,

district school boards and local school board were given that supervision. . The Act also defined the responsibilities of municipalities in relation to schools .

The amendment with the Education Act of 1883 again strengthened the position of the Church in the education system. In contrast, the Ministry of Education began to issue regulatory acts, which not only reduced, but basically completely excluded the Church from any interference in school affairs. At this time, teachers became a separate professional group and greater emphasis was placed on their education and training for their profession.

Since 1918, during the so-called First Republic, the state continued in its efforts to unify the educational system, placed great emphasis on teachers' education, attempted to unify the learning content in different types of schools and created functional supervision. The influence of the state became stronger in the 1920s and 1930s, when the state took over the church administration and church secondary schools, which the Church did not want, or for economical reasons could not operate . In many religious schools the state took over financial liabilities (such as teacher salaries). At this time, the management of education became a state issue - school district committees became the first instances of state. Local school boards were the lowest self-governing body, which influenced the operation of schools in the community - putting together a budget, deciding on pupils acceptance, they edited the school schedule. Control of teaching and teachers' work was carried out by district and provincial inspectors who were appointed by the President and District Secretary of the Interior.

During the pre-Munich Republic any political agitation in all types of schools was banned, both among teachers and pupils. Teachers had to be loyal to the state system. The teacher was regarded as an educational model for students, and demands on teachers were increased. Teaching profession was seen as a public office. At this time also the salary of teachers passed big changes - the criteria for its allocation was achieved by education and seniority .

During the Protectorate of Bohemia Moravia the universities were closed, in municipal and town schools only selected objects were taught. The main prerequisite for the performance of the profession was Aryan origin.

Since 1945, reforming steps of the school system have been implemented. Finally, our school system went back to pre-war status. Unified teacher training on all types of schools has taken place.

10 SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY A PRAMENŮ

1. *Morkes, F.*, Učitelé a školy v proměnách času. 1. vyd. Plzeň. Pedagogické centrum. 1999. 59 s. ISBN 80-7020-051-0.
2. *Kopáč, J.*, Dějiny české školy a pedagogiky letech 1867 – 1914. 1. vyd. Brno. Univerzita J. E. Purkyně. 1968 . 125 s.
3. *Malý, Karel a kol.*, Dějiny Českého a Československého práva do roku 1945. 4.vyd. Praha. Leges. 2010. 640 s., ISBN 978-80-87212-39-4.
4. *Jůva, V.*, Dějiny výchovy, školy a pedagogiky. 1. vyd. Praha. SPN. 1988. 207 s.
5. *Cipro, M.*, Průvodce dějinami výchovy. 1. vyd. Praha. Panorama. 1984. 579s.
6. *Somr, M.*, Nástin dějin školství, výchovy a pedagogiky. 1. vyd. Praha. Ústřední ústav pro vzdělávání pedagogických pracovníků. 1985. 208s.
7. *Kasper, T., Kasperová, D.*, Dějiny pedagogiky. 1. vyd. Praha. Grada Publishing. 2008. 224 s. ISBN 978-80-247-2429-4.
8. *Morkes. F.*, Postavení učitele v předmnichovském Československu. Ústav pro informace ve vzdělání. 1994. 26 s.
9. *Učitelské noviny 45/2005*, Závislost - nezávislost škol a učitelů. [cit. 2010-13-02]. Dostupné z www:
<http://www.ucitelskenoviny.cz/?archiv&clanek=2879&PHPSESSID=4a396186660aec>.
10. Organizace vzdělávací soustavy České republiky, 2009-2010. [cit. 2010-25-02]. Dostupné z www:
http://eacea.ec.europa.eu/education/eurydice/documents/eurybase/reports/CZ_CS.pdf.
11. Kronika obecné školy 1911 – 1928 Kobylí [cit. 2012-01-03] dostupné z www:
http://www.rmm.cz/regiom/2004/Skola%20a%20verejnost_Hustopece.pdf.

12. Klokočová, L., *Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy* [online]. 2008 [cit. 2010-10-02]. 160 let Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy. Dostupné z www: <http://www.msmt.cz/ministerstvo/160-let-ministerstva-skolstvimpladeze-a-telovychovy>
13. Prohlášení o rodovém původu [cit. 2010-10-02]. Dostupné z www: <http://rodokmen.zikmund.org/photos/photo43.htm>
14. Říšská sbírka zákonů 1849 – 1918 [online]. Dostupná z www: <http://is.muni.cz/do/1499/el/estud/praf/ps09/dlibrary/web/rs.html>
15. Sbírka zákonů a mezinárodních smluv Ministerstvo vnitra ČR [online]. Dostupné z www: <http://aplikace.mvcr.cz/archiv>
16. Automatizovaný systém právních informací - ASPI